

ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОФІЛІЗАЦІЇ У ПАВЛИСЬКІЙ СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Підготовка учнівської молоді до зайнятості є важливою соціально-економічною проблемою, що загострюється в умовах впровадження інноваційних технологій в усі сфери життєдіяльності людства. У зв'язку з цим зростає потреба поступового переходу старшої школи до профільного навчання. Профілізація навчання позитивно впливає на якість освітніх послуг, оскільки пов'язана із підвищенням готовності випускників здобувати подальшу освіту та свідомим вибором професії.

Нині поняття «профільне навчання» тлумачиться як вид диференційованого навчання учнів старших класів. Старшокласники поглиблено вивчають один із декількох предметів, спеціальних курсів, вибраного профілю і забезпечують допрофесійну підготовку з метою вибору майбутньої сфери діяльності. Інтеграція профільного навчання із професійною освітою є однією із моделей профільного навчання. Профільне навчання, яке орієнтоване на сфери трудової діяльності буває різних рівнів:

- з орієнтацією на швидке входження в трудову діяльність та отримання масової професії;

- з орієнтацією на продовження навчання у вищих навчальних закладах, які готують спеціалістів масових та немасових професій.

У цьому контексті дуже цікавим та цінним для вивчення є досвід роботи впровадження професійної профілізації педагогів минулого, зокрема В. Сухомлинським.

Зазначимо, що творчу спадщину В. Сухомлинського вивчали і нині вивчають багато українських учених ((М. Антоненко, І. Бех, Н. Бібік, Л. Бондар, Н. Дічек, С. Захаренко, Н. Калініченко, О. Крутенко, В. Кузь, М. Левківський, В. Лозова, Ю. Мальований, Н. Побірченко, Л. Прокопенко, Г. Пустовіт, О. Савченко, О. Сухомлинська, Т. Філімонова та ін.).

Ми ставимо за мету охарактеризувати досвід професійної профілізації у Павлівській середній школі В. Сухомлинського.

У 50-ті роки ХХ століття з боку керівництва партії та Ради Міністрів СРСР визнавався факт про «відрив школи від життя, недостатню підготовленість випускників школи до практичної діяльності» [4, с. 48]. Для забезпечення диференціації подальшого навчання, партія пропонувала принципово нову модель повної середньої освіти, що реалізувалася через три типи навчальних закладів: середня загальноосвітня трудова політехнічна школа з виробничим навчанням, вечірня (змінна) та заочна школи, технікуми та інші середні спеціальні заклади.

Прийнятий в 1958 році «Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» проголошував «основним завданням радянської середньої школи» – «підготовку учнів до життя, суспільно-корисної праці, подальше підвищення рівня загальної і політичної освіти...», акцентував увагу на потребі тісного зв'язку навчання і виробничої праці [4, с. 56].

Передбачалося здійснити це через введення фуркації, тобто створення в старших класах такої системи диференційованого навчання, що дозволяє учням поряд з отриманням середньої освіти поглибленіше і ґрунтовніше вивчити предмети вибраної галузі і отримати в період навчання у школі ту чи ту спеціальність на основі систематичної суспільно-виробничої праці на виробничому підприємстві чи у сільському господарстві [1, с. 23]. Перед загальноосвітньою школою поставали важливі проблеми організації виробничого навчання: вибору профілів та забезпечення матеріальної бази підготовки учнів до вибраних спеціальностей.

1960–1961 рр. Державним Комітетом Ради Міністрів СРСР по професійно-технічній освіті було розроблено загальний перелік професій для підготовки учнів у середніх школах, в якому рекомендовано близько 1800 спеціальностей середньої важкості. Однак спрощений підхід до вибору профілю виробничого навчання був характерним для багатьох шкіл. Так, Р. Медведєв у статті «О выборе профессии в средней школе» звертає увагу на те, що у багатьох містах відбувається масова підготовка молоді до найпоширеніших професій: токаря, фрезерувальника, швачка, а в змісті підготовки недостатньо висвітлені вимоги нової техніки. За його даними лише у 1961 р. школи м. Києва випустили біля 3-тисяч швачок. Такий однобічний підхід до вибору школами професій ускладнював пошук роботи для молоді.

Відмічалися і інші недоліки роботи шкіл щодо професійної орієнтації учнів: низький рівень навчально-матеріальної бази багатьох шкіл, недостатнє вирішення питання профілів професійної підготовки дівчат [2, с. 223; 3, с. 25.]. Частим явищем була обмежена кількість спеціальностей до яких готували у школі, тому учні змушені були навчатися цим професіям незалежно від своїх інтересів і вподобань. Це пояснювали дуже просто: «...інтереси і задатки 15–16-річних учнів часто ще нестійкі, здібності проявляються неповністю. Тому важко говорити про повну добровільність школяра у виборі професії» [3, с. 25].

У контексті тогочасних реалій особливо чітко вирізнявся досвід підготовки школярів за різними профілями виробничого навчання у Павлівській середній школі В. Сухомлинського. Свій експеримент ґрунтовнішого вивчення учнями середньої школи вибраної галузі і отримання ними практичних навиків певної спеціальності педагог розпочав 1947 р. Поступово, починаючи з 1948/49 навчального року, учні

8–10 класів Павлівської школи розпочали оволодівати масовими робочими професіями. За даними вченого, вже в 1950/51 навчальному році школа підготувала «14 трактористів, 5 комбайнерів, 7 токарів, 4 слюсарів, 14 садівників та лісівників, 12 шовківників» [13, с. 12].

Щодо профільного навчання, то В. Сухомлинський вважав, що, насамперед, школа повинна забезпечити всебічний розвиток особистості, а також сприяти розвитку індивідуальних нахилів та здібностей, формувати покликання, професійну орієнтацію. Водночас, педагог наголошував, що останні призначення розглядаються в тісному взаємозв'язку. «Кожний повинен бути в певній мірі і математиком, і фізиком, і хіміком, і біологом, і істориком, і літерознавцем – у тій мірі, в якій це необхідно для всебічного розвитку» – писав В. Сухомлинський. «Тому, не можна погодитися з думкою, що, мовляв, для тих у кого немає, наприклад, математичних здібностей, допустимі і поверхові знання з цього предмета» [5, с. 92].

Відтак, продовжує педагог, школа не повинна готувати старшокласників лише до вступу у вищі навчальні заклади. Випускники повинні бути готові до «трудової діяльності у сфері суспільного виробництва, до швидкого оволодіння масовими професіями, до праці, яка особливо потрібна суспільству в даний момент» [6, с. 551]. У вирішенні цих завдань істотну роль, на думку вченого, має відіграти професійна орієнтація, «суть якої полягає в тому, щоб полегшити кожній молодій людині вибір майбутньої спеціальності відповідно до її задатків, інтересів, здібностей» [6].

На основі багаторічних практичних спостережень та експериментів, виважених висновків та переконань, директор Павлівської середньої школи створив власну оригінальну систему трудової підготовки молоді. І хоча з часом деякі грані цієї системи змінювалися, однак стержень її залишився незмінним, що ґрунтувався на завданні «відкрити в кожній людині її задатки і здібності, дати їй щастя цікавої, інтелектуально повноцінної творчої праці для суспільства» [7, с. 17].

Перші розвідки В. Сухомлинського, що узагальнювали власний практичний досвід професійної орієнтації учнів, з'явився у 50-ті роки минулого століття. Результати проведеної роботи були висвітлені в таких працях: «Підготовка учнів до трудової діяльності» (1957), «Трудовое воспитание в сельской школе» (1957), «Воспитание коммунистического отношения к труду (опыты воспитательной работы в сельской школе)» (1959) та статтях «Про підготовку учнів до майбутньої практичної роботи» («Радянська школа», 1952), «В защиту производственного обучения в школах Украины» («Политехническое обучение», 1959), «Взаємозалежність змісту і форми трудового виховання» («Школа и производства», 1960), «За творческое отношение учащихся к труду» («Школа и производство», 1961), «О некоторых вопросах культуры труда» («Школа и производство», 1962) та ін.

На думку В. Сухомлинського, вибір спеціальності учнем є «певним етапом духовного розвитку людини», тому він має бути обов'язково свідомим. Завдання школи вбачав педагог у якомога кращій підготовці людини до цього етапу. Отож, момент професійного вибору людини передував процес глибокого вивчення та розвиток індивідуальних здібностей кожного учня через включення їх у різноманітні види діяльності. «Дуже важливо, щоб задовго до прийняття рішення про вибір спеціальності, – вважав В. Сухомлинський, – учень уже набув багато умінь та навичок із різних спеціальностей та навчився їх творчо застосовувати у праці» [5, с. 205].

В. Сухомлинський був переконаний, що в період дитинства, в період пізнання світу необхідно дати можливість дитині пізнати радість праці, тим самим пізнати себе. Важливо в цьому віці, на думку педагога, знайомити дитину з різноманітними видами праці, дати можливість їй спробувати свої сили в тій чи іншій галузі, відчувати першу радість успіху від виконаної справи, почуття захоплення. Період юності і отрочтва, на думку В. Сухомлинського, – це «період самовизначення, становлення особистості – поглядів, переконань, нахилів, здібностей, покликання» [8, с. 172]. У цьому віці відбувається цілеспрямований пошук власного життєвого шляху, людина утверджує в активній діяльності свої творчі сили.

У Павлівській середній школі щорічно діяла велика кількість гуртків, де учні мали змогу спробувати свої сили в тому чи іншому виді діяльності, знайти свою справу, досягти в ній майстерності. У протоколі обговорення плану роботи школи на 1965–66 н/р. затверджено: «З метою розвитку здібностей та індивідуальних нахилів учнів продовжити залучати їх до роботи у створених науково-предметних та технічних гуртках: 1. Літературно-творчих. 2. Юних математиків. 3. Юних краєзнавців. 4. Музичних. 5. Драматичних. 6. Іноземних мов. 7. Спортивних секціях. 8. Науково-технічних. 9. Науково-біологічних. 10. Науково-хімічних. 11. Науково-філософських. 12. Автоматики і електроніки. 13. Юних рослинників, пасічників, садоводів. 14. Юних мотористів. 15. Юних слюсарів. 16. Юних електротехніків. 17. Юних радіотехніків. 18. Юних кінотехніків. 19. Юних столярів та інші» [9, с. 44].

Кожен гурток, зазначав В. Сухомлинський жив «за своїми законами самодіяльності». Керівниками гуртків були вчителі, які були майстрами справи. Однак їх було, пише видатний педагог, лише 15, всі інші старшокласники, закохані в улюблену справу. Біля такого юного майстра групувалися ще кілька дітей [14, с. 28].

Позакласна гурткова робота дозволяла вчителеві повною мірою враховувати індивідуальні особливості учнів школи, та допомогти кожному у виборі сфери трудової діяльності. У процесі такої праці учні засвоювали трудові вміння та навички, проникали в суть закономірностей

розвитку природи, розвивали організаторські здібності, поступово усвідомлювали суспільну значущість праці. Водночас дитина могла обрати кілька гуртків і зрозуміти, до чого має хист, ознайомитися з майбутніми професійними навичками.

З якого ж віку діти в школі В. Сухомлинського розпочинали відвідувати гуртки? Відповідь знаходимо у статті педагога «О системе трудового воспитания учащихся младшего и среднего возраста» («Советская педагогика», 1959). Автор зазначає, що «ступінь свідомості вибору масової робочої спеціальності старшокласниками знаходиться в прямій залежності від того, наскільки різноманітною, різнобічною є їх праця у молодшому та середньому віці» [11, с. 3]. Отже, відвідування гуртків дітьми школи не було хаотичним чи ситуативним. Педагогом була розроблена система трудового виховання учнів молодшого, середнього та старшого віку у процесі якої старшокласники проходили виробниче навчання і отримували масові робочі спеціальності.

Цікаво, що педагог був переконаним, що «суперечки про те, коли необхідно включати дітей до виробничої праці є безпредметними» [11, с. 4]. На його думку, з перших днів перебування дитини в школі необхідно її задіювати у різні види трудової діяльності, які посилять її. Це сприяє формуванню морального обліку дитини, її свідомому ставленню до праці та виховання працелюбства. У Павлівській середній школі не було жодного вихованця, який би не працював у гуртку за своїм вибором. Діти молодшого та середнього віку відвідували гуртки «юних конструкторів, будівельників, механізаторів, токарів, електротехніків, рослинників, садівників, бджільників, шовківників, квітників, селекціонерів, ґрунтознавців, автоматики і телемеханіки» [5, с. 173].

Що ж стосується старшокласників, то повертаємося до статті В. Сухомлинського «Производственному обучению – широкую политехническую основу», яка вийшла у першому номері журналу «Советская педагогика» 1960 р. У ній педагог підсумовує результати трьохрічного досвіду роботи щодо підготовки молоді до виробничої праці у Павлівській середній школі.

Нашу увагу в цій статті привернув аналіз педагога практичних умінь і навичок, якими оволоділи школярі за три роки – з 8 до 10 класу.

Наприклад, у 8 класі школярі оволоділи знаннями та навичками роботи з металом, обробкою його на свердлильному, токарному станках та слюсарній справі. Практично ці навички закріпили протягом виробничої практики в РТС, де ремонтували машини, і обладнання, а також виготовляли інструменти і деталі машин, що і слугувало зарахуванням практики.

Водночас, протягом цього самого року школярі вивчали комбайн, а на літніх канікулах проходили виробничу практику, виконуючи обов'язки

помічника комбайнера. Для дівчат альтернативою був мотоцикл.

У 9 класі хлопці вивчали дизельний, а дівчата – садово-городній трактор. Протягом літньої практики працювали помічниками тракториста на обробці та посіві зернових та технічних культур, а також на тваринницьких фермах. Також дев'ятикласники здобували навички керування автомобілем.

У 10 класі всі учні вивчали курс електротехніки і проходили відповідний практикум. Діти самостійно робили генератори перемінного току невеликої сили. Водночас дівчата освоювали роботу на електрошвейній машині.

Підсумовуючи, педагог зазначає, що до моменту закінчення неповної середньої школи школярі уміли не лише керувати електрогенератором, а й могли своїми руками зробити діючу модель електромотора, не лише уміли керувати мотоциклом та автомобілем, а й робили нескладний ремонт двигуна внутрішнього згорання.

Паралельно оволодіння навичками керування машинами і механізмами в школі протягом трьох років тісно було пов'язано з обробкою ґрунтів, доглядом за рослинами і тваринами, вирощуванням плодкових та декоративних дерев та ін. [12, с. 35–44].

Усі учні, які закінчили Павлівську середню школу в 1959 р. (їх було 45 осіб), здобули масову спеціальність механізатора широкого профілю колгоспного виробництва. Найголовніше, до закінчення школи діти здобули різноманітні уміння та навички, які їм пригодяться в житті, та випробували свої сили і здібності.

На жаль, сучасний випускник отримує: лише знання, а практичних умінь, не кажучи вже за професію, дуже обмаль, лише на уроках трудового навчання.

Можна було б запитати: а що ж з матеріальною базою, хто допомагав її створювати? Для В. Сухомлинського створення матеріальної бази також було «великою педагогічною проблемою» [5, с. 169]. У статті «Развитие индивидуальных способностей и склонностей учащихся», яка вийшла в журналі «Советская педагогика» за 1962 р., педагог зізнавався, що «педагогічному колективу прийшлося дуже довго потрудитися, щоб створити матеріальну базу для праці дітей» [10, с. 25]. Далі читаємо: в школі було облаштовано «чотири кімнати технічної творчості, три майстерні (одна столярна і дві металообробні), дві кімнати для занять з машинознавства, дві кімнати і п'ять куточків для конструювання і моделювання, для монтажних та електротехнічних робіт, радіолабораторія, кімната для занять по автоматичній та телемеханіці, декілька куточків юних мотористів, спеціальний гараж для мікролітражної автомашини, зібраної старшими школярами та вчителями». Діти мали змогу працювати з різноманітними простими та складними інструментами, зокрема

«електролобзики для молодших школярів..., маленькі токарні і свердлильні станки для виготовлення іграшкових деталей., маленькі тиски, запилювачі, молоточки, плоскогубці та набори матеріалів: проволоки, металеві пластинки, різні болти, гайки та інше» [10, с. 26].

Також у школі були повністю обладнані необхідним кабінети електротехніки, електроніки та автоматики, робоча кімната з радіотехніки. Далі в статті зазначається, що великого значення колектив школи приділяв пробудженню та розвитку у своїх вихованців здібностей до художньої творчості, в галузях прикладного мистецтва, музики та літератури. З огляду на це, у школі були обладнані керамічна майстерня, куточок художнього випилювання та випалювання, куток живопису. Музичні здібності діти мали змогу розвивати у хоровому колективі, в дитячому оркестрі народних інструментів, у гуртку юних баяністів. Діяли в школі і літературно-творчі гуртки. Робота в гуртках проводилася з метою всебічного розвитку дітей, а не надання професійних умінь та навичок [10, с. 27].

Для набуття навичок у сфері сільського господарства діяли дві теплиці, одна з них – лимонарій, зелена лабораторія, кабінет живої природи, фруктовий сад, плодорозсадник, навчально-дослідна ділянка, шкільна пасіка, кролеферма тощо.

Водночас, школярі мали свій куточок на колгоспній свинофермі, фермі великої рогатої худоби, молочно-товарній фермі, птахофермі, кролефермі тощо.

Як бачимо, матеріальна база школи для гурткової роботи була забезпечена на найвищому рівні. Можемо лише уявити, якої праці це коштувало для всього колективу школи. Однак, діти мали змогу шукати себе, своє покликання, свої інтереси в межах власної школи.

Отже, аналіз досвіду професійної профілізації в Павлиській середній школі дозволяє нам стверджувати, що педагогічним колективом школи було реалізовано таку систему позакласного навчально-трудового виховання школярів, яка дозволяла випускнику орієнтуватися в головних галузях виробництва і мати вміння та навички, які полегшують свідомий вибір спеціальності. В. Сухомлинським було обґрунтовано необхідність позакласної роботи та апробовано гурткову роботу як позакласну форму профільної освіти. Педагог вважав, що шкільні програми з трудового навчання не можуть вирішити професійної орієнтації учня, його готовності до ефективної виробничої праці. Його досвід формування у школярів професійної орієнтації в умовах середньої загальноосвітньої школи через гурткову роботу та забезпечення матеріальної бази є важливим орієнтиром сучасної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаров Н. К. О введении фуркации в старших классах средней школы / Н. К. Гончаров // Советская педагогика. – 1958. – № 6. – С. 12–37.
2. Грищенко М. С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965) / М. С. Грищенко. – К. : Радянська школа, 1966. – 260 с.
3. Медведєв Р. А. О выборе профессии в средней школе / Р. А. Медведєв // Школа и производство. – 1962. – № 4. – С. 19–26.
4. Народное образование в СССР: сборник документов 1917–1973 гг. – М. : Педагогика, 1974. – 560 с.
5. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 1. – С. 55–208.
6. Сухомлинський В. О. Природа, праця, світогляд / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 551–562.
7. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
8. Сухомлинський В. О. Йти вперед / В. О. Сухомлинський // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 11–16.
9. Книга протоколів засідань педагогічної ради Павлиської середньої школи (поч. 22 грудня 1965 р. – зак. 14 грудня 1966 р.). – Архів, Павлиш. – ЛВ 13007. – 100 арк.
10. Сухомлинский В. А. Развитие индивидуальных способностей и склонностей учащихся / В. А. Сухомлинский // Советская педагогика. – 1962. – № 12. – С. 24–34.
11. Сухомлинский В. А. О системе трудового воспитания учащихся младшего и среднего возраста / В. А. Сухомлинский // Советская педагогика. – 1959. – № 7. – С. 3–17.
12. Сухомлинский В. А. Производственному обучению – широкую политехническую основу / В. А. Сухомлинский // Советская педагогика. – 1960. – № 1. – С. 35–44.
13. Сухомлинский В. А. Овладение массовой рабочей специальностью в школе – средство улучшения трудового воспитания / В. А. Сухомлинский // Советская педагогика. – 1958. – № 7. – С. 11–24.